

Nr 128.

Av herr **Möller m. fl.**, om anslag till räntefria lån för underlättande av studiemöjligheterna för begåvade men fattiga lärjungar vid offentliga läroanstalter.

Vid 1916 års riksdag biföll andra kammaren en hemställan av sitt första tillfälliga utskott, att kammaren för sin del ville besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller, att Kungl. Maj:t måtte verkställa utredning om vad som från statens sida kan göras för underlättande av studiemöjligheterna för begåvade men fattiga lärjungar vid offentliga läroanstalter av skilda slag samt till riksdagen inkomma med de förslag, vartill utredningen kan giva anledning.

I första kammaren avslogs med 70 röster mot 53 en från dess första tillfälliga utskott avgiven hemställan, i huvudsak överensstämmande med andra kammarens beslut.

Vid 1917 års riksdag framfördes åter kravet på utredning i denna sak, i motion nr 90 till första kammaren, som emellertid ånyo avskog sitt första tillfälliga utskotts tillstyrkan av motionen med 76 röster mot 56.

Majoritetens motstånd grundades, att döma av debatten, huvudsakligen på två skäl: dels förmenade man, att ett understödjande av fattiga, begåvade lärjungar vid högre undervisningsanstalter skulle medföra en stark överproduktion av de litterata yrkenas representanter i vårt samhälle, dels vore det ej svårt för de verkliga begåvningarna att göra sig gällande i vårt land, även om de härstammade från de lägsta samhällslagren. Härtill kommo så farhågor för att uppoffringarna från statens sida skulle bli alla för stora, varjämte under debatten vid 1917 års riksdag anfördes, att Cedergrenska fonden redan fyllde det i motionen påtalade behovet, och det mycket rikligare och bättre än motionen krävde.

Dessa skäl förråda dels ett beklagligt missförstånd av motionens syfte, dels äro de ohållbara. Detta uppvisades redan i motionen till 1917 års

riksdag, och vi nödgas här ånyo framlägga den då gjorda motiveringen för behovet och nödvändigheten av det statsunderstöd det här är fråga om.

Först och främst är att beakta, att denna hemställan inte gäller enbart universiteten utan alla bildningsanstalter, som meddela kompetens för viss levnadsbana, således utom de med universiteten jämförliga högskolorna och akademierna även folkskoleseminarierna, handelshögskolorna, lantbruksinstitutet, trädgårdsskolorna, de tekniska elementarskolorna med flera. Alltså är det här inte fråga om ett gynnande av endast begåvningsgarna för de litterata yrkena utan i lika hög grad för de praktiska: för jordbruk, industri och handel. Till grund för vår hemställan ligger den tanken att så vitt möjligt *alla* verkligt stora begåvningar i vårt land, *både teoretiska och praktiska*, böra tillvaratagas, så att de bli satta i tillfälle att göra sin insats i vårt folks materiella och andliga kulturarbete just på den plats i samhället, där deras begåvning och duglighet bäst kan komma till sin rätt. Vårt folk är varken så rikt eller så stort, att det har någon utsikt att hålla sig uppe i tävlingskampen mellan nationerna, om det inte omsorgsfullt söker ta vara på och på bästa sätt utveckla *alla* sina möjligheter, även de goda begåvningarna på kulturarbetets olika områden.

Påståendet, att det vid ståndscirkulationen i vårt samhälle skulle vara de bredare samhällslagren, som i den största utsträckningen rekryterade universiteten och därmed jämförliga bildningsanstalter, är oriktigt, varför det inte går an att bygga en uppfattning om obehövligheten av statens hjälp härpå. Redan en blick på den av första kammarens första tillfälliga utskott meddelade statistiken visar detta.

Utskottet hänvisar först till Berättelse om statens allmänna läroverk för gossar läsåret 1897—1898. De där lämnade tabellerna äro uppdelade i tre stora huvudgrupper, den första upptagande ägare eller innehavare av större jordagods, ägare eller ledare av större industriella eller större handelsföretag, sjökaptener, civila ämbets- eller tjänstemän med årlig inkomst av minst 3,000 kronor, ecklesiastika ämbets- och tjänstemän t. o. m. kyrkoherdar och lärare vid högre läroanstalter, läkare, apotekare, ingenjörer, arkitekter, militärer och civilmilitärer av officers grad m. fl. Den andra gruppen upptager hemmansägare, lantbruksinspektorer, trädgårdsmästare, bruksinspektorer, verkmästare, hantverkare, mindre handelsidkare, hotellvärdar, källarmästare, byggmästare, hyrkuskar, ecklesiastika tjänstemän från och med komministrar, predikanter, missionärer, folkskollärare, privatlärare, civila tjänstemän med årlig inkomst under 3,000, samt militärer och civilmilitärer av underofficers grad m. fl. Tredje gruppen upptager jordbruksarbetare, fiskare, arbetare inom industri och handel, vaktbetjänte, soldater, båtsmän m. fl.

Av de 16,175 under höstterminen 1897 vid de allmänna läroverken och pedagogierna undervisade lärjungarna voro 6,415 (39,6 %) söner till fäder av första gruppen, 8,341 (51,6 %) söner till fäder av andra gruppen samt 1,419 (8,8 %) söner till fäder av tredje gruppen.

För bedömandet av motsvarande fördelning vid universiteten hänvisar utskottet, dels till en av amanuensen Hans Gahn verkställd undersökning om uppsalastudenternas antal och sociala härkomst, vilken undersökning emellertid är begränsad till Stockholms och Norrlands nationer, dels till en undersökning av professor P. Fahlbeck för Lunds universitet. Amanuensen Gahn har indelat fäderna i tre *bildningsgrupper*, varav den lägsta innesluter de folkskolebildade, varför denna statistik inte är jämförbar med den anförda läroverksstatistiken. Emellertid har han också räknat om sina siffror, så att han fått fram talen för de av läroverksstatistiken och professor Fahlbeck använda grupperna.

Grupp	Norrlands nation 1881—1885 %	Lunds studentkår 1890—1918 %	Norrlands nation 1906—1910 %
I	36,3	48,4	30,4
II	53,8	47,6	61,4
III	9,9	4,0	8,2

Då det gäller ståndscirkulationen är tydligen denna gruppering riktigare än indelningen i bildningsgrupper, enär vid sistnämnda indelning åtskilliga — och kanske rent av största delen — grosshandlande, sågverksägare, »gulaschbaroner» m. fl. skulle komma att räknas till den lägsta gruppen, d. v. s. de folkskolebildades. Men det är ju inte sådant folk man i vanligt språkbruk hänför till underklassen.

Av de statistiska undersökningarna kan det också vara av intresse att se på en av docenten E. Norlén verkställd undersökning rörande de vid tekniska högskolan studerande teknologernas ekonomiska ställning, varav framgår, att faderns inkomst i 44,8 % varit 4,000 kronor eller därunder, i 33,3 % 4,000 till 10,000 kronor samt i 21,9 % över 10,000 kronor.

Grupp III i den ovan meddelade statistiken utgör de från den verkliga ekonomiska underklassen utgångna studenterna, och enligt den år 1900 gjorda yrkesräkningen, upptagande 3,944,211 personer över 15 år, torde väl två tredjedelar om inte tre fjärdedelar av befolkningen vara att hänföra till denna klass. Enligt professor Fahlbecks statistik kommer från denna del, folkets stora massa, 4 % av de studerande vid det sydsvenska universitetet och det är verkligen inte mycket. Inte ens vid betraktande av den dubbelt så stora procenten studenter av Norrlands nation — en

procent som dock synes vara stadd i sjunkande — har man alltför stor anledning att uppstämna lovsånger över den storartade ståndscirkulationen här i landet. Även om man skulle vara benägen att trösta sig med, att ståndscirkulationen förefaller rätt så god bland den återstående tredjedelen eller fjärdedelen av svenska nationen, representerande över- och medelklassen, blir man vid närmare undersökning något besviken. Vid Lunds universitet uppdelas studentantalet visserligen så tämligen lika på grupperna I och II, men proportionerna bli onekligen mindre gynnsamma, då man tar i betraktande, att av de år 1908 till taxering upptagna 328,992 skattskyldige med minst 1,000 kronors taxerad inkomst (samtliga inkomsttagare i landet utgjorde 1,047,530) endast 52,663 komma upp till en inkomst över 3,000 kronor, och det är mer än osäkert att ens alla dessa kunna räknas till grupp I.

Det kan inte hjälpas, att dessa siffror ge ett visst sken av att samhället monopoliserat den högre undervisningen till förmån för de ekonomiskt bättre situerade samhällsklasserna och till förfång för folkets stora massa. Ty det går väl ändå inte för sig att med framgång försvara ett påstående, att de i fattiga svenska hem födda medborgarna av naturen skulle vara intellektuellt och moraliskt obekvämare för studier än de förmögna hemmens barn. Att döma av vissa utlåtanden från lärarehåll tyckes det tvärtom, som om milt talat medelmåttorna inte precis utgjorde minoriteten på bänkarna i de högre skolorna med den nuvarande lärjunge-rekryteringen.

I dessa inte minst för de små nationerna onda tider går det emellertid inte an att genom öppen eller förtäckt monopolisering till förmån för sämre utrustade begåvningar lägga hinder i vägen för utnyttjande av de bästa, från vilka samhällslager de än må komma. Även om vissa fåtaliga samhällsklasser äro rädda för konkurrensen mellan sina egna och andra klassers barn, såvida dessa senare inte erhålla en duktig extra belastning i form av vidriga eller oöverkomliga ekonomiska svårigheter, kan inte samhället låta avspisa sig med talet om att den verkliga begåvningen *alltid* slår sig fram till sin plats, även om den ursprungligen befinner sig i fattigdom eller till och med nöd. Den vägen medför även i bästa fall en oersättlig kraftförlust för samhället, som inte alls har någon fördel av att de förmögnare medelmåttorna på det sättet gynnas genom befrielsen från en hårdare tävlan.

Att tävlan blir hård mellan *värdiga* medsökande till de ansvarsfullaste posterna i samhället, i det praktiska livets värv som i vetenskapen, är i sin ordning. Överproduktion på överkvalificerad arbetskraft hindras bäst

genom höjandet av fordringarna och bortgallring av obekväma och över-
taliga element på det sättet.

Tydligen är det ytterst svårt för att inte säga omöjligt att utan en grundligare utredning överblicka frågan i alla dess detaljer, men vissa omständigheter göra det dock önskvärt, att riksdagen fattar beslut i frågan på så sätt, att medel ställas till Kungl. Maj:ts förfogande för att efter av Kungl. Maj:t fastställt reglemente i överensstämmelse med vissa av riksdagen beslutade allmänna bestämmelser utdela räntefria studielån till underlättande av studiemöjligheterna för begåvade men fattiga lärjungar vid offentliga läroanstalter av skilda slag.

Tidens allvar nödvändiggör att *utan uppskov* i största möjliga utsträckning sörja för tillvaratagandet och utbildandet av de bästa begåvningarna även inom de obemedlade klasserna. Första kammarens upprepade avslag på utredningskravet i denna viktiga fråga har redan låtit en alltför dyrbar tid gå förlorad, och för riksdagen måste det vara ett verkligt statsintresse att för de bästa begåvningarna öppna fri väg till tävlan om de poster, som kunna betraktas som ledareplatser på olika områden, samt undanröja ett system som i stor utsträckning gör utbildningsmöjligheterna till ett monopol för de förmögna klasserna och ofta utestänger de dugligaste från denna tävlan. Tyvärr kan utan grundlig utredning inget förslag komma i betraktande som åstadkommer rättvisa i fråga om utvecklingsmöjligheter för de större begåvningarna inom de obemedlade samhällsklasserna ens i samma utsträckning som för de medelmåttiga och undermåliga individerna inom de förmögna klasserna. Men genom att i någon mån hjälpa fram de förra gör staten dock en god början samtidigt med att erfarenhet vinnes för en kommande utredning om det nuvarande bildningsmonopolets avskaffande. För oss står det nämligen fullt klart, att detta bildningsmonopol, som har sin grund i den ekonomiska monopolställning, klassamhället ger åt den besittande klassen, redan inom klassamhällets ram avsevärt kan *reduceras* genom statsåtgärder, som i möjligaste mån bereda fritt lopp åt all verklig begåvning, ur vilken samhällsklass den än härstammar.

Denna motion måste emellertid inskränka sig till att huvudsakligen ta sikte på begåvade men fattiga studerande vid bildningsanstalter, som meddela kompetens för viss levnadsbana. Därigenom kan den för lånen erforderliga summan begränsas, så att den ej i allt för hög grad betungar budgeten. Då motståndet i första kammaren 1917 delvis stödde sig på att dess första tillfälliga utskott gjort en alldeles för snäv beräkning, anser jag mig dock böra föreslå en så pass stor summa, att den räcker till för bekostandet av utbildningsmöjligheterna för ett hundratal elever. Den

Cedergrenska fondens årsunderstöd har hittills utgått med högst 1,500 kronor. Lägre kan nog inte maximum sättas för de statens räntefria lån, som här föreslås, men trots det sjunkande penningvärdet torde man inte heller behöva sätta det högre. Lånen torde nämligen i allmänhet komma att utgå till elever i mognare ålder, vilka vid sidan om sina studier åtminstone under ferierna kunna bereda sig någon extrainkomst. Följaktligen skulle den summa, som behövdes för 1919, utgå till högst 150,000 kronor.

I allmänhet torde utbildningstiden vid universitetet och därmed jämförliga högskolor och akademier ej behöva överskrida åtta år, i många fall torde den endast vara hälften så lång eller ännu kortare, vilket även gäller för folkskoleseminarierna, handelshögskolorna, lantbruksinstitutet, de tekniska elementarskolorna och därmed jämförliga utbildningsanstalter. Om genomsnittstiden för lånens utgående beräknades till sex år, skulle en statens lånefond för detta ändamål aldrig behöva uppgå till ens en miljon kronor, även om för varje år 100 nya elever komme i åtnjutande av studielån och inga lån återbetalades.

Då lånen skulle kunna erhållas utan säkerhet, komme staten givetvis att utom räntan på lånemedlen även förlora en del av dessa på grund av dödsfall, låntagarens oförmåga att amortera o. s. v. Men dessa förluster bleve säkerligen rätt så obetydliga med det stränga urval, som komme att göras vid låneansökningarnas beviljande. Lånen böra i regel utgå högst åtta år, dock med rätt för den lånen utdelande myndigheten att i vissa fall utsträcka tiden med ytterligare två år.

För att dessa lån skola fylla den med dem avsedda uppgiften böra de kunna erhållas utan ställande av säkerhet, vara räntefria och inte behöva avbetalas, förrän låntagaren nått upp till en ej alltför obetydlig årsinkomst, t. ex. 3,500 kronor. Då borde låntagaren till statsverket kunna årligen avbetala på sitt lån 10 % av sin inkomst, till dess hela lånesumman inbetalts.

För lånens utdelande borde en nämnd tillsättas. Den kunde tänkas bestå av ett par representanter för universitetet och högskolor, en för Karolinska institutet, en för Tekniska högskolan, en för Konstakademien, en för Folkskoleöverstyrelsen och Läroverksöverstyrelsen, en för de tekniska elementarskolorna, en för jordbruksundervisningen och en för handelshögskolorna samt möjligen ett par från andra håll. Till denna nämnd ställda ansökningar skulle åtföljas av intyg från lärare, vetenskapsmän, näringsidkare, arbetsgivare o. s. v. om sökandens begåvning och duglighet. I ansökningshandlingarna skulle också lämnas uppgift på de inkomstmöjligheter och tillgångar som stode sökanden till buds utom det begärda lånet.

Om sökanden ej vore myndig borde också uppgift medfölja på lämplig person, som mottoge och förvaltade lånemedlen. Dessa borde i regel utbetalas månadsvis. Vid lånets årliga förnyande borde ansökan åtföljas av intyg från undervisningsanstalten om sökandens arbete under det gångna året. Nämnden borde också ha rätt att för personer, som kunnat lämna intyg på stor duglighet och begåvning, reservera lån att utbetalas, så snart de vunnit inträde vid lämplig undervisningsanstalt. Det är nämligen, som erfarenheten visat, ofta så, att duktiga begåvningar på olika områden — t. ex. en arbetare på en mekanisk verkstad eller ett laboratorium — inte vågat söka inträde i en utbildningsanstalt — i det nämnda fallet en teknisk elementarskola — utan säkerhet för att kunna få medel till studiernas fortsättande där.

Med stöd av vad vi sålunda anfört hemställa vi,

att riksdagen måtte ställa till Kungl. Maj:ts förfogande 150,000 kronor att användas till räntefria lån för underlättande av studiemöjligheterna för begåvade men fattiga lärjungar vid offentliga läroanstalter av skilda slag, efter det Kungl. Maj:t fastställt reglemente för dessa medels utdelande i överensstämmelse med i denna motion framlagda grunddrag.

Stockholm den 26 januari 1918.

Gustav Möller.

P. Albin Hansson.

Olof Nilsson
i Tånga.

Ernst Eriksson
i Stockholm.

Arthur Engberg.

Knut A. Tengdahl.

Per Edwin Sköld.

